

Megfigyelések a kerecsensólyom keleti-bakonyi fészkeléséről

Ósi magyar vadászsólymunk, a kerecsen (*Falco cherrug* GRAY), hazánk egyre ritkább fészkelő ragadozója. Elsősorban középhegységi erdeinkben telepszik meg, így a Bakonyban is. Szórványosan a hazai Duna-ártéri erdőségekben is megtalálható, mégis inkább a sziklás, völgyekkel tagolt dombvidéki-hegyvidéki erdőt részesíti előnyben. A Bakony számos szirt- és szikla-képződményével különösen jó fészkelési lehetőségeket kínál sólymunk számára.

Régi sólymász- emlékeket böngészve, egykori írásokban lapozgatva több adatot találtunk már évtizedekkel ezelőtt is arra nézve, hogy a Bakony egyes részein a kerecsen ősrégi fészkelő. Várpalota környékén Bátorkő-Pusztapalota szikláján a negyvenes évek elején akadtam először fészkelő bakonyi kerecsenre.

Abban az időben — hiteles irodalmi adatok hiányában — úgy gondoltam, hogy a kerecsen csaknem kizárólag sziklafalak üregeiben, hasadékaiban, párkányain fészkel és így főként a Bakony sziklás tájain kerestem. Később győződtem meg arról, hogy fákon szintén fészkel a kerecsen, elfoglalva nagyobb ragadozómadarak üres fészkeit. Költési időben többször megfigyeltem — SZABÓ LÁSZLÓ és JANISCH MIKLÓS észleléseivel egyezően —, hogy a kerecsen-pár a levegőben vöröskányákat, parlagi sasokat támadott, zaklatott a kánya- és sasfészkek körül: később tojásaikat valamelyik nagy ragadozófészkekben költötték ki.

Szükségesnek látszik az adatok és megfigyelések csoportosítását először a fészkelőhelyekkel kezdeni. Egy adott tájat rendszeresen kutatva a fészkelőhely és annak környéke az, ahol a legnagyobb esélyünk van e nemes sólymunknak az életét és magatartását megfigyelni, főként a költés-fiókanevelés idején.

A kerecsen elterjedése a Bakonyban

Csaknem három évtized terepkutatása során 14 helyen állapítottam meg kerecsensólymok fészkelését a Keleti-Bakonyban. Vizsgálódásaim legutolsó éveiben az általam felderített fészkelőhelyek közül nyolcat tudtam felkeresni és eze-

ken a helyeken csak négy esetben találtam meg ismét a fészkelő kerecseneket (1. ábra).

Figyelemre méltónak tartom ezt a két számadatot (14, illetve 4), mivel adataim alapján a Keleti-Bakony több pár kerecsennek nyújt jó fészkelőhelyet, noha éppen a legutóbbi években mintha csökkent volna a visszatérő fészkelő párok száma.

Mintegy másfél évtizeddel ezelőtt HOMOKI-NAGY ISTVÁN (1955) említi egy kerecsen-családról készített színes természetfilmjében, illetve írja egyik könyvében, hogy milyen nehezen akadtak rá szinte egyetlen lakott és hozzáférhető kerecsenfészekre a Börzsöny rengetegében.

A negyven évvel ezelőtti, magyar vonatkozásokkal bőven kiegészített Brehm-kötetben VÖNÖCZKY—SCHENK (1927) a kerecsen tizegynéhány fészkelőhelyét sorolja fel a Kárpát-medencében, hangsúlyozva a legszigorúbb védelem szükségességét. A kerecsen nagyon indokolt különleges védelme a vásárnapi puskásoktól, tojásszedőktől, amatőr sólymászoktól azonban csak másfél évtizede, az 1954-es madárvédelmi törvényünkben valósult meg.

A kerecsen elterjedése a Bakonyban — hasonlóan fészkelő területéhez — a legszorosabb összefüggésben van fő táplálékforrásának, az ürgegének (*Citellus citellus*) a gyakoriságával.

A mezőgazdaságilag művelt területeken vagy azok közelében, a gyér fűvű, parlagon hagyott, sztyepp-jellegű legelőkön, ahol az ürge őshonos, ez állandó jó vadászszákmányt, táplálkozási területet biztosít a kerecsennek.

A kerecsennel foglalkozó irodalom századunkban meglehetősen kevés délkelet-európai adatról emlékezik meg, beleértve hazánkat is. Legutóbb BAUMGART (1966) Bulgária hegyeiből közölt — több éves megfigyelések után — értékes kerecsen-előfordulási adatokat.

Erdélyben, a Kárpátok magasabb részein nincs kerecsen, mivel a megfelelő fészkelőhelyektől túlságosan messze vannak az ürgeben gazdag mezőgazdasági területek. Sólymunk ugyan néha 10—20 km távolságban levő síkságra is eljár kedvenc zsákmányáért, ha valahol különösen kedvező fészkelőhelyet talál (pl.

1. A kerecsensólyom fészkelőhelyei a Keleti-Bakonyban
1. Nistungsstätten des Würgfalcken im Ost-Bakony

1. Nesting sites of the Saker falcon in the Eastern Bakony
1. Место гнездования балобана в Восточном Баконе

a szórványos kerecsen-fészkelések kapcsán ismert legnyugatibb előfordulási helyek: Piestingvölgy Burgenlandban, a Kis-Kárpátok Pozsonynál). Számatalan kedvező adottságánál fogva a Bakony látszik egész Európában a legnyugatibbra fekvő nagy egységes fészkelőterületének. Bakonyunkban több kerecsenpár nemzedékeken át már évszázadok óta fészkel, amire szépirodalmunkban is olvashatunk utalást. Pl. Kovács Ferenc Veszprém megyei főmérnök költő írta 1778-ban Bakonyszentlászlóról (DARNAY-DORNYAY 1956-57):

„Kiballag némelyik¹ az ördög alljára,
A Szarvasok és Őzek kedves barlangjára;
Vagy, ha jók lábai, Kesellő csúcsára,
A könnyű Vadkecskék hajdani útjára,
Az honnan az Iszka setétes völgyére
Szállhat egy meredek kőszikla tövére
Amelynek, ha tekint magas tetejére,
Akadnak szemei a Rárók² fészkére.”

A legutóbbi néhány évtizedben a kerecsen — saját megfigyeléseim és az összegyűjtött irodal-

¹ ti. némelyik bakonyszentlászlói fürdővendég

² ráró — kerecsen (a ráró régi magyar név)

mi adatok szerint — állandó fészkelő, és nagy értéke hegységünk madárvilágának.

Miért fészkel a kerecsen szívesen a Bakonyban? Az ürgéről, mint a kerecsen megtelepedéséhez szükséges legfontosabb táplálékról már tettem említést. A kerecsen számára főleg fióka-neveléskor lényeges az ürge, kedvező esetben mindössze néhány kilométerre a fészektől. A bakonyi kerecsenes sziklavölgyek, szirtek és erdők kivétel nélkül előnyös fekvésűek a táplálék megszerzése szempontjából. Főleg száraz esztendőben az ürge mindenfelé gyakori, sőt az utóbbi években erősen elszaporodott. Ugyanezt elmondhatjuk a hörcsögről, melyet szintén szívesen zsákmányol a kerecsen.

A mezőgazdaságilag művelt területek és a karsztos dombhátak gyér fűvű legelői mindenhol erősen tagolják a bakonyi erdőket, sziklás völgyeket, karsztbokorerdős hegyhátakat. Az előbbi helyeken mindenütt bőven van ürge, sok helyütt hörcsög is. Több évtizedes megfigyelésem során olyan helyeken is megtelepedtek, ahol azelőtt nem találtuk őket.

A kerecsen legkedveltebb tápláléka tehát mindenhol bőven akad a Bakonyban, közel az

alkalmas fészkelőhelyekhez. E kedvező adottságok mellett szinte várható volna, hogy az alkalmas fészkelőhelyeken mindenhol legyen állandó, évről évre visszatérő kerecsenpár. Hogy ez mégis így, annak egyik oka bizonyára az, hogy a kerecsen fészkelőhelyén rendkívül kényes minden zavarásra. Zaklatáskor elhagyja fészket, ezért több fészkekalja tönkremegy — és elmarad a szaporulat. A tojásszedők és sólymászok is felelősek a fészkekaljak pusztulásáért. Erősen csapadékos, sok esetben jeges hózáporokat hozó hideg áprilisi időjárás során (néhány éven át ismételt) a meleg, kedvező március után már korán kotlani kezdett fészkekaljakat a heteken át szakadó hideg eső miatt a kerecsenek elhagyták. Emiatt éveken keresztül alig volt szaporulat, ami biztosította volna a további terjeszkedést. A fészkelőhely nyugalmanak a megbolygatása miatt a területhez erősen ragaszkodó öreg párok gyakran kényszerültek arra, hogy fészkelőhelyet változtassanak (sokszor szikláról fára, majd némely esetben újra vissza). Ilyenkor szintén elpusztul a költés. A váltófészkekben sokszor nagyon nehéz évről évre nyomon követni a kerecseneket, így gyakran bizonytalan az évi szaporulat megállapítása.

Az eddig vázolt nehézségek ellenére az általam nyilvántartott 14 keleti-bakonyi kerecsenfészkelőhelyen minden évben meg lehet találni néhány fészkelő párt. Ez bakonyi vonatkozásban mindenképpen kedvező, pláne ha összehasonlítjuk az általában igen gyér országos és a még kisebb számú délkelet-európai kerecsen-fészkelési viszonyokkal.

A kerecsenek érkezése télutón

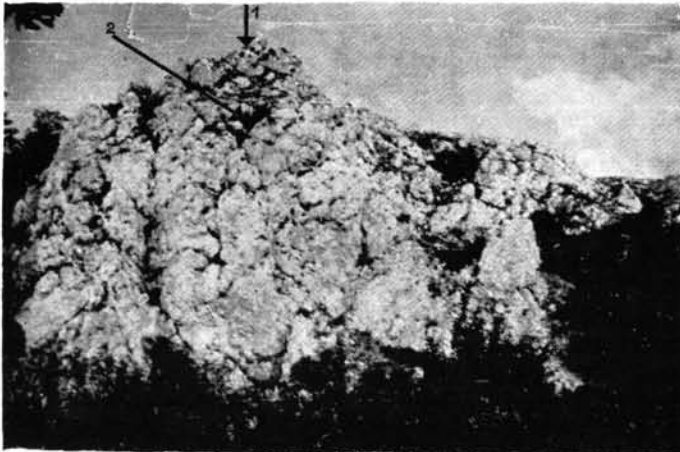
A kerecsen mint déli-délkeleti, melegkedvelő madárfaj, télire délre húzódik, ahol nincs hótakaró és megtalálja táplálékát.

Ha enyhe a tél, akkor már február végén sokszor csak foltokban látni havat a 300—400 méternél nem magasabb legelőkön. Legtöbbször a sziklás völgyek egy-egy tájképileg jellegzetes helyén, a kerecsenek által kedvelt zsákmánytépő-szikla vagy szárazágú ülőfa alatt megjelennek a friss „köpetek”. Az emészthetetlen szórt, tollakat, csontokat tartalmazó kiöklendezett zsákmánymaradványok az első jelzői annak, hogy ráróink visszatértek. Ha a lesbenállásra rászánunk néhány órát a zsákmánytépőhelyeken, melyek legtöbbször ember-nemjártá hajlatokban, elhagyatott, szélvédett völgyekben vannak, akkor bizonyára találkozunk beváltó-beszálló kerecsenekkel.

Több éven át alkalmam volt megfigyelni a kerecsenek korai, február végi — március eleji érkezését a Gaja szurdokvölgyében, helyenként a Barok-völgyben, a Baglyashegy horhosaiban. Ugyanezek a helyek, továbbá az Öreg Fu-

- 2. Kerecsenfészek öreg bükkön
- 2. Würgfalkenherst in einer alten Buche
- 2. Saker-nest in an old beech-tree
- 2. Гнездо балобана на старом буке

tónén és a Gerence völgyében szigorú telek után csak március második felében láttam először kerecseneket.

Március végén, április elején sokszor feltűnően hangosak a kerecsenek fészkelőhelyük környékén, mint azt nem egyszer tapasztaltam. Később, a költési időben teljes a csend a kotló tojó körül.

*A fészkelőhely megválasztása,
magatartás a költési időszakban*

A bakonyi, általam eddig ismert 14 fészkelőhely közül 11 volt sziklán, 3 volt fán elhagyott nagyobb ragadozófészkekben:

1. Bátorkő—Pusztapatola (1942-től), sziklán.
2. Gaja-szurdok (1947-től), sziklán.
3. Gaja-völgy (1948), sziklatorony.
4. Balinkai erdő (1948-tól), fán (öreg ölyv-fészkekben).
5. Cuha-völgy (1948), sziklán.
6. Hideg-völgy (1950-től), sziklán.
7. Baglyas-hegy (1951-től), sziklán.
8. Barok-völgy (1951-től), sziklán.
9. Barok-völgy (nyugati ág, 1951-től), sziklán.
10. Barok-völgy (bakonykúti ág, 1952), sziklán.
11. Barok-völgy (1964), fán (régii vöröskánya-fészkekben).
12. Barok-völgy (Kisgyón felé eső ág, 1966), sziklán.

(11 fészkek sziklán, 3 fészkek fán, elhagyott ragadozófészkekben. Az évszámok azt az évet jelzik, amikor a megjelölt helyen fészkeltek kerecsenek).

3. Kerecsen-szikla a Bakonyban (1 = tépőhely, 2 = fészkelő üreg)

3. Kerecsen-Fels im Bakony (1 = Platz der Zerfleischung, 2 = eine Nist-Höhle)

3. Saker-rock in the Bakony (1 = place of laceration, 2 = cavity for the nest)

3. Скала Керечень в Баконе; 1. место срыва, 2. пустота, где устраивается гнездо.

13. Öreg Futóné keleti letörése (1956-tól), sziklán.

14. Bakonynána, Gaja-völgy (1957), fán.

A sziklán levő kerecsen-fészkelőhelyek átvizsgálásakor tapasztalhatjuk, hogy a kerecsenek előszeretettel költenek fedett üregben (9 helyen). A fészkelőhelyül választott sziklafalak döntő többsége déli-délnyugati, ritkán keleti fekvésű. A kerecsen egész magatartásán látszik, hogy kedveli a napsütést, vonzódik a meleg klímához. Fészkei, tépőhelyei, pihenő-fái szélvédett, napos helyeken vannak. Esőben, hidegben alig mozognak. Tartós áprilisi hidegben (pl. 1960-ban) a Barok-völgyi egyik kerecsen-hímet — szokásától eltérően — nem a megszokott, száraz ágú pihenő-fáján, hanem ismételten egy közeli magányos feketefenyő felső harmadának védett, sűrű koronája alá húzódvá, bizonyos kilátást biztosító helyen találtam.

Ha ragadozó-fészket (ölyv-, kánya-, héja-fészket) foglaltak el, az mindig magasan a koronában, szabad rárepülést és jó kilátást biztosító helyen volt; sohasem a völgy, a lejtő alsó szintjében, hanem magasan fent, közel a gerinchez (2. ábra). Három alkalommal figyeltem meg, hogy az éveken át használt, jól védett sziklafészkeket elhagyták a kerecsenek. Valószínűleg azért, mert a törmelékletőn gyorsan növekvő fák csaknem teljesen elzárták a rárepülést a fészkekre.

A fészkek helyét a tojó választja meg — noha az idevágó megfigyelések gyér számúak. A tojó testsúlya és testnagysága mintegy harmadával nagyobb, mint a hímé. Repüléskor tűnik fel a két ivar közti nagyságbeli különbség.

A kerecsen nagy sebességgel repülve érkezik fészkére, ezért a sziklaletörések előtt álló fák, az útban levő ágak és gallyak komolyan zavarják a fészkekre való rárepülésben. Az olyan szirteket, melyeket a fák már túlságosan takarnak, a kerecsenek lassan elhagyják. Kísérletképp több helyütt a törmeléklető-erdő fáit megnyes-tem, illetve kivágtam, hogy a kerecsenek szá-

mára újra szabaddá tegyem a rárepülést a régi sziklafészkekhez, sziklaüregekhez.

Több alkalommal megfigyeltem, hogy március végén, április elején a fészkelőhelyek közvetlen környékén, az általam oly jól ismert sziklás völgyekben 4—5 kerecsen is tanyázott, és messziről hallható vijjogással, látszólagos civakodással vagy a párválasztással-párással kapcsolatos légi mutatványokkal felhívták magukra a figyelmet. Áprilistól kezdve teljes a csend a kerecsen-tanyák és fészkek közelében.

Sem a kiválasztott sziklaüregekbe (3. ábra), sem az elfoglalt, elhagyott ragadozófészkekbe nem hordanak fészekanyagot. A kiöklendezett köpetek ott hevernek a fészkekben, illetve lehullanak a fészkek alá, elárulva ezzel — a messziről fehérülő meszes ürülékfröccsenések mellett — a lakott fészkeket.

A tojó általában másodnaponként rakja le tojásait és csak miután megvan a teljes fészkalj, kezd el kotlani (4. ábra). Kotlás közben finom pehelytollait hullatja. Az elfoglalt régi ragadozófészkekben semmit nem „tataroznak”, a fészkek kijavítására-megerősítésére új gallyakat nem hordanak. A meglehetősen súlyos sólymok sokkal sebesebben érkeznek a fészkekre, mint az inkább vitorlázva leereszkedő régi gazdák, a lomhább rőptű kányák vagy ölyvek. A kerecsen — főként a tojó — erős csüdjével igyekszik mélyedést kikaparni-kikotorni a fészkek közepén a tojások számára. Eközben tovább törrik és rongálják a száraz gallyakat, úgy hogy a következő években a kerecsenek által egyszer már elfoglalt gally-fészkek alig használható, csak ha más ragadozó-madár újra „kitatarozza”, ismét megerősíti új ágakkal. A fán fészkelő kerecsenek is ragaszkodnak területükhöz; évről évre visszatérnek és kb. néhány kilométer sugarú körben keresnek maguknak új meg új elhagyott ragadozófészket, hacsak nem akadnak alkalmas sziklazugra a közelben. Az első hetekben a hím hord számára táplálékot. Később néha a hím is melengeti a fészkaljat.

Figyelemre méltónak tartom azt a megfigyelésemet, hogy a kerecsensólyom *kotlási időben* nagyon érzékeny a zavarásra. Eddig két

esetben tapasztaltam, hogy a tojó elhagyta tojásait a kotlás első, illetve második hetében, mivel a közelben nagyon zajos fakitermelő munka folyt. VÖNÖCZKY—SCHENK idézi a *Breimkötetben* SZOMJAS LÁSZLÓ (1925) hortobágyi megfigyelését: a kerecsenek a zavarás miatt elhagyták fészkeiket, még mielőtt a tojó lerakta volna tojásait. Ha az ember csendesen, nem zajosan, nem csörtetve közelíti meg fészket, akkor nem repülnek el. Csupán akkor kap szárnyra, ha a fa törzsét megütögetjük, vagy a sziklafal közelében álló fára felmászva mintegy szemmagasságba kerültünk a kotló tojóval. Rejtekekbe húzódva azt tapasztaltam, hogy 10—15 percen belül viszszaül a tojó a fészkekre — bár ez a megfigyelésem mindössze két tojóra vonatkozik. E megfigyeléseim során észleltem, hogy mielőtt visszaszállt volna a tojó (sziklán, illetve magas tölgyfán voltak a fészkek), egyre alacsonyabbra ereszkedve percekig körözött a fészkek fölött. Egy harmadik esetben olyan hamar tért vissza a fiatal tojó (két egymás után következő évben csak két tojást rakott — mindkét fiókat felnevelték), hogy nem volt idő elrejtőznöm: a szomszédos fa egyik száraz ágára szállt, pár percig gondosan végigmért — távcsővem látómezejében élvezettel figyelhettem bátor, értelmes szemét, szinte átható pillantását — majd a fészkek peremére repült és magát mit sem zavartatva visszaült a tojásokra.

Megfigyeléseim alapján az a vélemény alakult ki bennem, hogy a kerecsenek csak tartós, durva zavarás hatására hagyják el fészkaljukat.

Jeges esőket hozó áprilisban eddig 5 alka-

- 4. Kerecsen-fészkalj
- 4. Eine Würgfalken-Gelege
- 4. Saker-sitting
- 4. Дно гнезда балобана

5. 3—4 hetes kerecsen-fiókák sziklavárukban

5. 3—4 Wochen alte Würgfalken-Nestlinge

5. 3—4 weeks old Saker-nestlings in their rock fortress

5. 3—4-недельные птенцы баобана в крепости на скале

lommal történt meg, hogy a kerecsenek elhagyták a költésüket (4 alkalommal fán fészkeltek, védtelenül az eső ellen). Feltételezéseim szerint a kotlás első napjaiban — a rossz időjárás miatt pl. a mezőkön a látás távolsága nem haladta meg a 60—100 métert — a hím egyszerűen nem tudja a tojót táplálékkal ellátni és ekkor a folyvást szemtelő jeges esőben a tojó elhagyta a fészket. Hosszasan repült táplálék után — bizonyára sokáig szintén sikertelenül, közben a tojások kihültek és a költés elpusztult (ez a kényyszer-magatartás többször ismétlődhet az esős, hideg hetek idején, amire normális időjárás mellett különben nem került volna sor). Figyelemre méltó ezzel kapcsolatban az az irodalomból és saját tapasztalataimból ismert tény, hogy minél északabbra megyünk, tehát ahol néhány

héttel később sokszor csak április végén, május első felében köszöntenek be a tartós, napsütéses, meleg tavaszi hetek, annál későbbre tolódik a kerecsenek tojáslerakása és a kotlás megkezdése. Ez az „észak”, tehát normális években is későbbi és hűvösebb tavasz hazánkban mindenkéltől a Bükk és a Sátor-hegység szikláin, völgyeiben, az ott fészkelő kerecsenre érvényes, mint ezt már több megfigyelés igazolta. A Bakony alacsonyabb, délebbre fekvő és melegebb tájain az a normális, hogy április első felében teljes a kerecsen-fészkealj. Négyeszer vettem észre, hogy a magárahagyott friss fészkealjat valamely kistrágszáló (mókus, pele?) feltörte és tartalmukat kiszívta. Mind a négy esetben öreg ragadozó fészkekben, fán volt a fészkealj. Sziklára — úgy látszik — nehezebben vagy egyáltalán nem jut fel rágszáló.

Fiókanevelés

Ha nincs valamilyen rendellenesség az időjárásban, akkor április végén — május elején kelnek ki a kerecsen-fiókák. (Az eredményes költést eddig több mint egy tucatszor figyeltem meg). A Bakonyban ez a szabályszerű. Kedvezőtlen, hideg, esős március után előfordult, hogy jóval később kezdődött a költés: a Barok-völgyben egy esetben pl. csak május első felében volt teljes a fészkealj.

Jó rejtekhelyről figyelve megható és igen szép látvány az a gondoskodás, ahogy a tojó takargatja, melengeti, eteti fehér pelyhes fiókáit. Kezdetben a hím hord zsákmányt, legtöbbször 4—6 ürgét naponta. Ritkán a szülőket együtt is látjuk a fészkekben, bár a hím csak igen rövid ideig marad ott. A zsákmány ledobása után leginkább elfoglalja helyét közeli ülőfáján és pihen hosszabb-rövidebb ideig.

Sokszor volt alkalmam megfigyelni, hogy a hím alkonyatkor a szikla-fészek közelében álló pihenőfáján, egy csupasz ágon örködik és ha ember közeledik, felrepül a fészket rejtő sziklafal előtt, majd hang nélkül fölötte kering. A tojó ilyenkor sohasem repült fel. Fiókáit még akkor is őrzi, ha közvetlenül a sziklája alatt

állunk. — Négynél több fiókát még nem láttam egy fészekaljban, a kerecsenfiak jobbára hárman voltak a bakonyi fészkekben, mivel egy vagy két tojás gyakran megzúpult. A növekedő, rozsdabarnán és kékes-szürkén színesedő fiókáknak (5. ábra) később mindkét szülő hordja a táplálékot (80—90%-ban ürgét).

Öreg tojók súlya megközelítheti a másfél kilogrammot. A kerecsen kiterjesztett szárnyakkal nagy, szinte ölyv nagyságot elérő, hegyes szárnyú sólyom, jóval nagyobb a vándorsólyomnál.

Az általam megfigyelt sziklafészkelők mindig nagy sebességgel érkeznek zsákmányukkal: jól hallhatóan, szinte süvit, suhog a levegő, ahogy félig összekapott szárnyakkal „bevágnak” a sziklára.

Amikor a fiókák már szépen kitollasodtak, jó pár hetesek lettek, az ürge-prédát éppen csak a sziklaüreg szegélyére vetették és nem kellett nekik szétarabolni azt, majd élénk zajjal ismét elrepültek.

Fészüknél eddig semmiféle támadó magatartást nem tapasztaltam a kerecsenek részéről — ellentétben a vándorsólyommal. Kikelt fiókákat négy fészek esetében sem hagyták el (sőt a következő években ugyanott ismét fészkeltek) bár több héten át ismételten végeztem vizsgálódásaimat.

Amikor a fiókák már nagyok, 4—6 hetesek, (6. ábra) elkezdik próbálgatni szárnyaikat. Főleg a reggeli órákban sokszor igen hangosak: éles vijjogásuk árulóan messzire elhallatszik. Ha embert pillantanak meg közeledni, akkor elhallgatnak. Némelykor szorosán egymáshoz bújnak, máskor kíváncsi, értelmes tekintetükkel méregetik a közeledőt. A kapott zsákmányon csak ritkán láttam őket civakodni; szinte sorba hasít magának mindegyik a prédából.

Megfigyeléseim szerint alig 1—2 egymást követő napon repülnek ki a fiatalok a fészekből, rendszerint június első felében. Először napokig, sőt hetekig maradnak fészük közelében. A Gaja festői szurdokvölgyében egyszer (1948) még a kirepülés után egy hónappal is az egész kerecsen-család a völgyben tanyázott, nagyszerű

repülő-játékukkal csodálatba ejtették a megfigyelőt. A fiatalok még meglehetősen csetlenül mozogtak az öregek mellett, mégis nagy élmény volt együtt megfigyelni a kerecsen-családot a levegőben és pihenés közben a sziklavölgyben.

* * *

KEVE ANDRÁS írja: „Tapfer több mint 25 éven át figyelte a Keleti-Bakony kerecsenit és észleléseit igen nagy alaposággal foglalta össze. A Bakony másik pontján, a Keszthelyi-hegységben levő fészekre azonban csak utalni tudott.

Már PETÉNYI kapott az 1800-as években egy fiókát a Cserszegtomaj határában fekvő Csókakőről. Itt azonban a fészkelés már régen megszűnt. Biztos adatunk nincs, hogy mikor.

Ellenben a XX. század elején ismerték a kerecsen fészkelését a Balatonyörök határában fekvő Bisekü nevű sziklán. Ezt a fészket első ízben 1947. V. 27-én kerestem fel HOFFMANN SÁNDOR kalauzolásában. A madár látogatásunkra kiszállt a sziklaoduból.

A szikla meredeken emelkedik ki az alatta elterülő vegyes lomberdőből (gyertyán, tölgy, kőris, stb.). Még közvetlen alatta is áll egy magas fa, különben a szikla lábánál keskeny csikban kopáros. A szikla felett ültetett erdei fenyő állományt találunk, mely megkönnyíti a megközelítést, mögötte bozotos. 1966-ban a közeli tölgyest is tarra vágták, így nagy kiterjedésű nyílt terepet találunk a hegy gerincén. A sólymok általában a Balaton felőli lankákon zsákmányolnak, legalább is mindig ebből az irányból láttam a fészekre jönni őket.

Megfigyeléseimet eleinte a sziklától 50 m-re fekvő kiugrásból végeztem a fenyves fedezékében. Majd amikor láttam, hogy még ez is zaklatásnak számít, a szemben levő hegygerinc tölgyeséből jól megfigyelhettem mozgásukat. A kerecseneket igen

6. Kb. 5 hetes kerecsen-fiókák

6. Ungefähr 5 Wochen alte Würgfalken — Nestlinge

6. Approx. 5 weeks old Saker-nestlings

6. Примерно пяти недельные птенцы балобана

7. Gyűrűzött, 4–5 hetes kerecsen

7. Ein beringter, 4–5 Wochen alter Würgfalke

7. A ringed, 4–5 weeks old Saker

7. Окольцованный 4–5-недельный птенец балобана

érzékeny ragadozónak ismertem meg. Mégha a fész-
küktől kb. 150–200 m-re eső erdőből figyeltem, ak-
kor is a legkisebb mozgás észrevétele után órákig
nem jöttek fészükre.

A fészkelő helyük a mézskőszikla egy kb. fél
méter átmérőjű odva. A szikla lábától kb. 20 m-re,
a szikla csúcsától 5 m-re fekszik.

1948. VI. 15-én éppen a kirepüléskor látogattam
meg fészüket. A 2 öreg és 2 fiatal főként a szikla
csúcsára ült ki, majd az öregek elcsalták a fiatalo-
kat is.

1949. VI. 11-én három fióka repült ki. Állandóan
a hegyoldalban jártak, de a fészkekre nem tértek
vissza. Csak az egyik öreg madár mutatkozott.
PÖNTÖR JÓZSEF erdőőr szerint volt egy negye-
dik fióka is, de ezt leesve találta a szikla alatt, és
ezért az akkori gödöllői sólymásztelepre küldte be.

1950. IV. 30-án az egyik öreg madarat a Nagy-
székány csúcsa felett figyeltem meg. Nyilván a
Bisekütől kóborolt el eddig (kb. 10 km). 1951. IV.
20-án felkerestem a Biseküt. A sziklán friss mes-
szelést láttam, de a madár nem mutatkozott. Má-
jus 16-án láttam fészken ülve. 1954. V. 16. és 1955.
VI. 12-én friss meszelést találtam, madarat nem
láttam, de az utóbbi napon hallatták hangjukat a

sziklaoduból. 1957. VI. 19-én nemcsak friss mesze-
lést láttam, de frissen vedlett tollakat is találtam
a szikla alatt.

1958. V. 27-én egy öreg és a meglehetősen fej-
lett fiókák is mutatkoztak.

1960. III. 12-én már a Bélap nevű völgy felett
is láttam két kerecsent keringeni, a sziklánál egy
mutatkozott.

1961. IV. 18-án friss meszelés, 1962. IV. 15-én
szólt az oduból. Ez év őszén szeptember 11-én egy
keringett Balatonyörök utolsó házaitól nem mesze-
sze a völgy felett, egy pedig a Bisekü felett.

Beszállni láttam a kerecsent odújába 1963. V. 6-
án, 1964. III. 17-én, 1965. III. 31-én, 1965. III. 14-
én (2 db), és 1967. IV. 15-én (2 db). 1966. X. 3-án
a Bélap felett keringett kettő. Sajnos, az utóbbi 2–
3 évben *illegális sólymászok rendszeresen kiszedték
fiókaikat*. A madár ennek ellenére visszatér fészkelő-
helyére.

A szikla alatt kizárólag ürge-maradványokat
találtam.

A Balatonfelvidéken két esetben figyeltem meg
kerecsent: a Gulács oldalában 1953. IV. 19-én és
a Kornyi-tónál 1961. IX. 3-án.

A Kisbalaton, Vörs felé eső szélében egy nyárfán álló gólyafészkekből 1950-ben kiverte a kerecsen lakóit és költeni kezdett. Ennek a fészeknek szomorú sorsát már ismertettem (Aquila, 50—53, p. 240). Megfigyeltem a kerecsent a kisbalatoni Diáhsziget felett 1949. VIII. 22-én, 1951. II. 27-én egy a kilátótornyon ült, majd a Vörsvíz felett csörgőrécét zavart.

1961. XI. 16-án Balatonberény határában az üdülők alatt egy parti fa tövében egy frissen hullott evezőtollát találtam.

Ismerjük tehát a kerecsen fészkelését és előfordulását a Bakony széléről, sajnos azonban a megfigyelések a Magas Bakonyból és általában a Bakony szívéből még mindig hiányoznak."

*Nyári, kora őszi kerecsen-kóborlások;
őszi vonulás*

Némelykor több kerecsen visszamarad a legmelegebb nyári hónapokra, július—augusztusra is, főként ott, ahol vadászterületüket kiszélesíthetik a közeli halastavak vízi apróvadban gazdag környékére (pl. Csór, Balaton-mellék). Ezek a visszamaradók legtöbbször a területhez ragaszkodó öreg kerecsenek.

A fiatalok kirepülésük után néhány hétig együtt maradnak, a zsákmányolás fortélyaira az öregek tanítják őket. Július lesz, mire rendszert szétszélednek. Néhány általam gyűrűzött és visszajelentett fiatal kerecsen tanúsága szerint (7. ábra), az első őszön nem mennek messzire: szülőhelyük sziklavölgyéhez, erdősegeihez viszonyítva általában mintegy 50—100 km-es sugarú körzeten belül kóborolnak. Arrafelé mennek, ahol kedvező táplálékszerző területeket találnak, sokszor más kerecsenek fészkelési areáljába (egy, a Barok-völgyben gyűrűzött példányom még azon az őszön a Duna mentén, Dél-Szlovákiában került meg).

Iszkaszentgyörgy környéki megfigyeléseim szerint (1957, 1958, 1959) az öreg kerecsenek gyakran lehúzódnak a Bakonyból a közeli síkságra (Mezőföldre): a Baglyas-hegytől délre, a csóri halastavaknál a nyári hónapokban rendszeren

megfigyeltem vízivadat támadó kerecsent. Inkább a vízen úszó tapasztalatlan fiatal szárcsákból, közelebről fel nem ismert vízi apróvadból próbáltak zsákmányolni. Estefelé ellenben mindig „behúztak” a hegységbe, messze a Baglyas-hegyen túl, mint ezt többször megfigyeltem. Egy órán belül, este 6—7 óra tájban, meglehetősen magasan (kb. 200—300 m magasságban), egymás után több sólyom (3—4, két megfigyelés alkalmával: 1958 július, 1959 július) húzott a síkságról a Baglyas-hegyen át a távoli Barok-völgy és a sárbereki öreg erdő irányába.

Szeptemberben csaknem minden évben (az 1940-es és 1950-es években volt alkalmam őszi megfigyelésekre) sikerült találnom kerecseneket a Gaja- és a Barok-völgy szikláin. Mindig a napsütötte déli falakon, sziklatornyokon tanyáztak.

Az elmúlt években (1965—1967) a balatonfelvidéki Koloska-völgyben még októberben is láttam kerecseneket. Sőt megtaláltam zsákmánymaradványaikat: ürge- és pocok-állkapcsok mellett vízimadár mellcsontokat, vadkacsa tollakat láttam szikláikon. Nyilván a közeli, erősen benádasodott arácsi öböl egyik őszi vadászterületük (itt kétszer figyeltem meg kerecsent, légvonalban mintegy 5—7 km-re a völgyekben levő fészkelőhelyektől, illetve tépőhelyektől).

A tartós őszi esők beköszöntése után seholsem figyeltem már meg kerecseneket (a bodajki Gaja-völgyben rendszeresen végeztem még novemberi megfigyeléseket is).

Az őszi nagy madármozgások során egyedül a Bakony-szegélyi halastavak, nádasok környékén, a síkságon figyeltem meg többször kerecseneket. Ezek valószínűleg idegen átvonulók lehettek.

Erdészek elbeszélése szerint egyes teleken mutatkoztak volna kerecsenek (Mecsér, Gajaszurdok). Magam télen egyetlen egyszer sem tudtam megfigyelni őket.

Tapfer Dezső

IRODALOM — LITERATUR

BAUMGART, W. (1966): Der Würgfalke als Brutvogel im Gebirge der Volksrepublik Bulgarien. — Der Falke, 13 (8), p. 256—258.

BÁSTYAI, L. (1952-55): Adatok nappali ragadozó-madaraink vedléséről. — Aquila, 59—62, p. 161—165.

BÁSTYAI, L. (1955): Vadmadárból vadászmadár. — Budapest, Művelt Nép.

BOROVICZÉNY, A. (1958): A kerecsensólyom fészkenél. — Aquila, 65, p. 257—263.

BREHM, A. E.—VÖNÖCZKY—SCHENK, J. (1925): Az állatok világa. Madarak. — Budapest.

CSIBA, L. (1958): Kiegészítő adatok dr. Keve András: „Adatok a Közép-Duna madárvilágához” c. munkájához. — Aquila, 63—64, p. 313—315.

HOMOKI-NAGY, I. (1955): Rund um die Kame-

ra. Die Geschichte eines Würgfalken. — Budapest, Corvina.

KEVE, A. (1960): Nomenclator Avium Hungariae. — Budapest, Madártani Intézet.

LELOVICH, GY. (1960-61): A Hortobágy ragadozó madarai. — Aquila, 67—68, p. 208—210.

MAKATSCH, W. (1952-55): Verbreitungsgrenzen südosteuropäischer Vogelarten und ihre Veränderungen. — Aquila, 59—62, p. 342—346.

MATOUSEK, F. (1952-55): Madártani jegyzetek Nyugat-Szlovákiából. — Aquila, 59—62, p. 419.

NAGY, I.—TAPFER, D. (1960): A Bakony madárvilága képekben. — Győr, TIT.

NAGY, J. (1943): Európa ragadozó madarai. — Debrecen, Tiszántúli Madárvédelmi Egyesület.

PÁTKAI, I. (1947): Ragadozó madaraink. — Budapest, Nimród.

PETERSON, R.—MOUNTFORT, G.—HOLLOW, P. A. D. (1966): A Field Guide to the Birds of Britain and Europe. — London, Collins.

RADETZKY, J. (1962-63): Ragadozó madár adatok. — Aquila, 69—70, p. 258.

TAPFER, D. (1966): A Keleti Bakony madárvilága. Die Vogelwelt des Ost-Bakony Gebirge. — Veszprém, Bakonyi Múzeum.

VAN DEN BRINK, F. H. (1956): Die Säugetiere Europas. — Hamburg—Berlin, Paul Parey.

VÁSÁRHELYI, I. (1958): Hasznos és káros vademlősök. — Budapest, Gondolat.

VERTSE, A. (1958): Madárvédelmi beszámoló 1952-57-ről. — Aquila, 65, p. 39—49. (Az 59/1954. (IX. 9.) M. T. számú madárvédelmi törvény ismeretése).

Beobachtungen über das Nisten des Würgfalken im Ost-Bakony-Gebirge

Verfasser beschreibt aufgrund seiner drei Jahrzehnte (1940—1967) überspannenden Beobachtungen die bisher bekanntesten Angaben bezüglich des Nistens des Würgfalken (*Falco cherrug* GRAY) und die Orte seines Vorkommens im Ost-Bakony.

Im Laufe der Jahre hat er zahlreiche Orte (bisher insgesamt 14) im Bakony erforscht, wo der Würgfalk nistet, hat diese oftmals beobachtet und auf Karten und in Tabellen festgelegt. Aufgrund seiner langanhaltenden Beobachtungen im Bakony befasst er sich ausführlich mit der Ökologie des Würgfalken und widmet in diesem Rahmen besondere Aufmerksamkeit dem Brüten und der Aufzucht der Jungen. Bezüglich der Nistungsgebiete im Bakony teilt er nähr-biologische Angaben und Beobachtungen hinsichtlich der Beringung und des Zuges mit.

Der Ost-Bakony liegt kaum ein paar hundert Kilometer weit von der West- und Ostgrenze des Areals vom Würgfalken und ist zugleich der am weitesten westlich gelegene ständige Nistungsort der Species.

Die Verbreitung des Würgfalken im Ost-Bakony

Von den 14 Würgfalkennestern befinden sich 11 auf Felsen, 3 auf Bäumen (in verlassenen Nestern von Raubvögeln). Während der letzten zwei Jahre gelang es an diesen Stellen in 4—5 Fällen zu beobachten, dass der Würgfalk eine erfolgreiche Brut ausgeführt hatte.

Aus dem Vergleiche dieser Beobachtungen mit sonstigen ungarischen und südost-europäischen dieser Art wird es auffallen, dass das Nisten des Würgfalken im Ost-Bakony mehrorts und Jahrzehnte hindurch regelmässig nachgewiesen werden konnte, obwohl der Bestand in den letzten Jahren ausser Zweifel abzunehmen scheint.

Die Verminderung der im Bakony nistenden Würgfalken hängt ohne Zweifel mit der zunehmenden Störung der Nistplätze zusammen. Vom. Tu-

ristenverkehr, von der unablässigen Bewegung in der früher sozusagen verlassenen Tälern (z. B. dem Gaja-Engpass von Bodajk) und von geräuschvollen Forstarbeit werden unsere Würgfalken gescheucht.

Die Verminderung der im Bakony nistenden Würgfalken hängt ohne Zweifel mit der zunehmenden Störung der Nistplätze zusammen. Vom. Turlistenverkehr, von der unablässigen Bewegung in der früher sozusagen verlassenen Tälern (z. B. dem Gaja-Engpass von Bodajk) und von geräuschvollen Forstarbeit werden unsere Würgfalken gescheucht.

Von der Regenkalte und vom ziemlich oft erscheinenden Aprilschnee (zuweilen gibt es Schnee sogar in der ersten Hälfte vom Mai) wird hauptsächlich das Brüten unterbrochen.

Ankunft von Falken am Ende des Winters

Nach anhaltend milden Januar—Februar-Wochen, Ende Februar — Anfang März, kehren die Würgfalken nach dem Bakony zurück. Eine Ausnahme bildet der Nord-Bakony, wo der Schnee des öfteren selbst Ende März da ist. Übrigens konnte die Ansiedlung von Würgfalken in dieser Gegend noch nicht nachgewiesen werden.

Im Falle ihrer frühen Rückkehr haben die Würgfalken des Ost-Bakony schon in der ersten Hälfte von April ein volles Gelege und Anfang Mai schlüpfen ihre Nestlinge aus dem Ei.

Auswahl des Horstplatzes, Verhalten während der Brütezeit

Von den 11 Würgfalken-Felsennestern im Bakony 7 sind gedeckte Felsenhöhlen 4 sind von oben her dünn oder nur zum Teil bedeckte Felsenritzen. Fast jede Felsenritze hat eine südliche, südwestliche, seltener eine südöstliche Lage. Die von Bussarden, Gabelmilanen und Habicht verlassene Nester in Besitz nehmenden Würgfalken wählen ordentlich hoch auf den Bergkanten befindliche Nester aus, die den freien Draufflug ermöglichen.

Sie richten die aus Leseholz gebauten Nester niemals her, vielmehr vertiefen und ziemlich beschädigen sie diese.

Sie bleiben bei den wohlbeschützten Felsenestern jahrzehntelang und kehren zu diesen getreu zurück.

Die Würgfalken sind gegen jegliche Störung sehr empfindlich: sie verlassen sogar ihre nichtgebrüteten oder halb-kompletten Gelege. An ihren Nestlingen wiederum hängen sie sehr stark: man kann z. B. aus dem Hinterhalt hinguckend sehen, dass die Alten sozusagen fühlen die beobachtenden Menschenaugen, kaum bleiben sie bei den Nestlingen, sondern lassen sie nur die Beute neben ihnen fallen und fliegen schnell fort.

Die Hauptnahrung des Würgfalken ist der Ziesel, gelegentlich der Hamster und der im Fluge erbeutete Vögel.

Der kühle, regnerische, schneeige April (z. B. 1959, 1960) vernichtete an mehreren Stellen das Frühapril-Gelege von Würgfalken. Ebendeshalb wurde im Jahre 1963 das Brüten auf Mai hinausgeschoben dort, wo zuvor das Gelege in der ersten Hälfte von April komplett zu sein pflegte.

Aufziehen der Nestlinge

Zu Beginn brütet immer das Weibchen. Gewöhnlich von der dritten Woche an wird es vom Männchen regelmässig abgelöst. Obwohl das Würgfalken-Männchen weniger wiegt als das oft anderthalb kg schwere Weibchen, fällt dieser Gewichtsunterschied beim Fliegen auf.

Es soll nochmals erwähnt werden, dass während

der Brütezeit das Weibchen und später die Nestlinge sich sozusagen ausschliesslich von Zieseln ernähren. Sie erbeuten den Ziesel meistens indem sie ihn im Tiefflug ergreifen. In der Umgebung von Würgfalken-Nistplätzen wechseln sich an Zieseln reiche landwirtschaftliche Gebiete mit grasarmen Hügelweiden, die eine Unmenge von Zieselöchern haben.

Die Würgfalkennestlinge hüten das Nest 4—5 Wochen lang. Im Falle einer normalen Brut fliegen sie in der ersten Hälfte von Juni aus. Gewöhnlich bleiben sie noch ein paar Wochen mit den Eltern zusammen um die Jagdkniffe von ihnen zu erlernen.

Der Zug der Würgfalken

In den warmen Sommertagen zieht ein Teil der Würgfalken des Ost-Bakony tagsüber in die Umgebung der Fischteiche am Bakonyrand und erbeutet neben den Zieseln das Wasserkleinwild. Als der Herbst herannaht, können bei den Fischteichen noch ab und zu andere, aus ferner liegenden Gebieten eingetroffenen, umherstreifenden Würgfalken gesehen werden. Im September gibt es natürlich auch Durchzügler insbesondere unter den am Bakony-Rand beobachtbaren Würgfalken.

Im Falle eines milden Herbstes findet man die alten Würgfalken selbst im Oktober in der unmittelbaren Nähe ihrer Nistplätze.

Für die strengen Wintermonate ziehen auch die Würgfalken des Bakony nach südlich gelegenen mediterranen Gebieten.

Dezső Tapfer

Observations Concerning the Nesting of the Saker Falcon in the Eastern-Bakony-Mountain

On the basis of his observations spanning a time period of three decades (1940—1967) the author gives a description of the hitherto known most important facts concerning the nesting and occurrences of the saker falcon (*Falco cherrug* GRAY) in the East-Bakony.

In the course of years he explored and kept observing several nesting sites of the saker falcon (a total of 14 until now) and put them down in charts and tables. Supported by his observations extending over a long period of time he is engaged in the detailed study of the saker ecology and within this frame of its breeding and the bringing up its young. He is also giving tropho-biological facts and observations concerning the ringing and the migration relative to the Bakony nesting areas.

The East-Bakony lies just a few hundreds of kilometres within the western and northern boundaries of the saker habitat and at the same time it is the westernmost steady nesting site of the species.

Nesting sites in the East-Bakony

Of the 14 nesting places of the saker falcon in the East-Bakony 11 are built on rocks, 3 in trees (in deserted nests of birds of prey). In the recent two years 4—5 cases of successful saker nidification could be observed in these places.

From a confrontation of these with other domestic and southeast-European observations it will become obvious that in several places of the East-Bakony the nesting of the saker falcon could be regularly ascertained for decades. The stock, however, shows a definite falling tendency in recent years.

The decreasing tendency of the number of saker falcon nesting in the Bakony is in definite connection with the increasing disturbance of their nesting sites. Tourist traffic, continual movements in valleys almost deserted in former times (e. g. the Gaja-pass at Bodajk) and noisy work in the forests all these contribute to scaring the saker falcons. Rainy cold weather, the not unfrequent April snow (sometimes snow even in the first half of May) can interrupt the breeding.

Arrival of the saker falcon in late winter

After weeks of steady mild weather in late January and early February the saker falcon used to return to the Bakony in late February or early March. An exception is the Northern Bakony where the snow used to stay frequently even in late March. In this part of the mountain the setting of saker falcons has not been ascertained thus far.

In case of their early return the saker falcons of the East-Bakony have their sitting complete in the first half of April and in early May the young break the shell.

Choosing the nesting sites, behaviour during the breeding period

Of the 11 saker aeries in the Bakony 7 are rock-cavities, 4 are clefts thinly, just partly covered overhead. The clefts usually look to the south or south-west, sometimes to southeast-east. The saker falcons occupying nests deserted by buzzards, kites and hawks choose always nests built on high crests that can be approached by direct flight. They never renovate twig-nests, on the contrary they rather deepen and damage them.

They stick to well-protected aeries for decades, returning to them faithfully.

The saker falcons are very sensitive against any kind of disturbance: they quit even unhatched eggs or incomplete sittings. On the other hand, they cling very much to their nestlings. Lying in wait one can observe the elders how they feel the watching human eyes, they do not stay with the nestlings for a longer time, just drop the prey near them and fly away.

The principal feed of the saker falcons is the souslik, occasionally the hamster and the bird caught in flight.

A cool, rainy and snowy April (e. g. 1959, 1960) can destroy the saker sittings laid in early April. For the same reason, in 1963 breeding was delayed

until May in all the places where in previous years the sitting used to be complete in the first week of April.

Rearing the nestlings

At the beginning the hen-bird broods alone. In general, beginning with the third week, she is relieved by the cock regularly. The cock saker weighs less than the often 1,5 kg hen, but this weight difference is hardly noticeable from the build of the birds when flying.

It must be underlined that during the breeding time the sitter and later the nestlings feed almost exclusively on souslik. They catch the souslik by flying low and snatching it from the ground. Around the nesting places of the Bakony sakers agricultural areas rich in sousliks alternate with rolling poor grazing lands abounding in souslik-holes.

The saker nestlings are confined to the nest for 4—5 weeks. In case of a normal hatching they take flight in the first half of June. In general they still spend a few weeks with the elders and they learn from them in the vicinity of the nesting place the tricks of hunting.

Migration of the saker falcons

In the warm summer months part of the saker falcons of the East-Bakony move by day time near the fish-ponds on the skirts of the Bakony to catch there souslik and small water-game. Toward autumn migrant sakers of more remote areas can be seen around the fish-ponds. In September also sakers of passage can be seen among the sakers on the fringes of the Bakony.

In the case of a mild autumn the old saker falcons can be found in the vicinity of their Bakony nesting sites even in October.

For the severe winter months the saker falcons of the Bakony migrate to the mediterranean areas of the South.

Dezső Tapfer

НАБЛЮДЕНИЯ О МЕСТАХ В ВОСТОЧНОМ БАКОНЕ, ГДЕ ГНЕЗДИТСЯ БАЛОБАН

На основании наблюдений, проводившихся в течение трех десятилетий над балобаном (*Falco cherrug* Gray), автор сообщает наиболее важные данные о местах в Восточном Баконе, где обитает и гнездится эта птица.

Автор показал на карте и в таблицах ряд найденных им и повторно прослеженных мест в Баконе, где гнездится балобан (всего до настоящего времени их обнаружено 14). На основании длительного наблюдения в течение многих лет, автор в своей статье подробно занимается экологией балобана, особенно вопросом выведения и воспитания птенцов. Им также приводятся данные о питании, биологии, кольцевании, наблюдения о

перелете, которые проводились на месте, где водится эта птица.

Восточный Баконь является местом распространения балобана, он простирается в около двухстах километрах от западной и северной границы, в то же время самая западная часть его является местом, где вид этот постоянно гнездится.

Распространение балобана в восточной части

Из 14 мест, где гнездится балобан, 11 расположены на скалах, 3 — на деревьях (в гнездах, оставленных хищниками). За последние два года в них в

4—5 случаях удалось удовлетворительно наблюдать гнездование балобана.

Если сопоставить эти наблюдения с другими, проводимыми как у нас в стране, так и в других местах юго-восточной Европы, можно сказать, что в течение десятилетий мы могли подтверждать гнездование балобана в восточной части Баконя, хотя за последние годы наличие его безусловно уменьшается.

Уменьшение количества птиц, гнездящихся в Баконе, по всей очевидности, связано с тем, что места гнездования все более беспокоят. Туризм, постоянное движение в ранее безлюдных долинах (напр. бодайкское ущелье Гайя), шумные лесные работы — все это вспугивает балобанов. Холодная, дождливая, а нередко и снежная погода в апреле (иногда даже и в начале мая) бывает причиной прекращения высидывания птенцов.

Возвращение соколов в конце зимы

После длительных оттепелей — в конце февраля, начале марта — балобаны возвращаются в Баконь, исключение составляет Северный Баконь, где часто и в конце марта лежит снег, хотя здесь еще не удалось подтвердить наличие птиц этого вида.

В случае раннего возвращения в Восточном Баконе уже в начале апреля балобаны заканчивают основание гнезда, а в начале мая уже вылупливаются птенцы.

Выбор места гнездования, поведение во время высидывания птенцов

Из 11 гнезд, находящихся в скалах, 7 устроено в закрытых сверху углублениях скалы, а 4 — в расщелинах, слабо и частично прикрытых. Почти каждое углубление, в котором имеются гнезда, расположено с южной, юго-западной и гораздо реже — с юго-восточной стороны. Балобаны, занимающие старые гнезда сарычей, коршунов и ястребов, обычно выбирают те из них, которые расположены высоко на гребне скалы и дают возможность сводного полета. Гнезда эти, свитые из ветвей, они не поправляют, более того — углубляют и даже значительно портят.

К хорошо защищенным гнездам, расположенным в скалах, балобаны очень привязаны и в течение десятилетий возвращаются туда.

Ко всяким беспокойствам, исходящим извне, балобаны очень чувствительны. Из-за помех они могут оставить даже почти готовое гнездо. К птен-

цам же своим они очень привязаны. Не раз нам приходилось наблюдать, как старый балобан, чувствуя на себе человеческий взгляд, быстро бросает добычу своим птенцам и тот час же улетает, не оставаясь подле них.

Главной пищей балобана являются суслики, реже хомяки и пойманная налету птица.

1081 нн. 99. одала веге 7 парти 220 шор. V. 5. Варнаи

Холодный, дождливый и снежный апрель (напр. в 1959, 1960-м годах) уничтожил готовые к началу апреля гнезда. По этой же причине в 1963-м году балобаны неслись только в мае, в то время как обычно это происходит в первых неделях апреля.

Выращивание птенцов

Вначале на яйцах сидит только самка. Обычно на третьей неделе ее систематически сменяет самец. Самец балобана легче самки, вес которой часто составляет полтора килограмма. Во время полета эта разница в весе самки и самца почти не заметна, по величине они едва различимы.

Необходимо повторно заметить, что наседка во время высидывания, а затем и птенцы питаются почти исключительно сусликами. Их они добывают с бреющего полета, хватая прямо с земли. Местность, где расположены гнезда баконьских балобанов, представляет собой богатую сусликами сельскохозяйственную площадь, сменяющуюся холмистыми лугами, где много нор.

Птенцы балобана остаются в гнездах в течение 4—5 недель. При нормальных условиях они вылетают из гнезда в первой половине июля. Обычно они еще несколько недель остаются в районе гнезда с родителями, от которых перенимают охотничьи навыки.

Отлет балобанов

В теплые летние месяцы часть балобанов, обитающих в Восточном Баконе, в течение дня устремляется к берегам рыбных озер, где, помимо сусликов, ловит мелкую водяную дичь. Когда время приближается к осени, то у озер можно иногда встретить и балобанов, прилетающих из более далеких мест. В сентябре среди балобанов, наблюдаемых на краю Баконьских гор, имеются уже и перелетные птицы.

Если выдается теплая осень, то старых балобанов в непосредственной близости от мест гнездования в Баконе можно встретить и в октябре.

На время зимних холодов баконьские балобаны перелетают на юг, в субтропические районы.

Дезе Танфер

